

KAYIP SESLERİN İZİNDE

Emre Aracı

Giuseppe Donizetti'nin Müzik Hatıraları

Etimolojik olarak "rast gelmek, aramaksızın bulmak" anlamlarına gelen ne güzel bir kelimedir "tesadüf"...

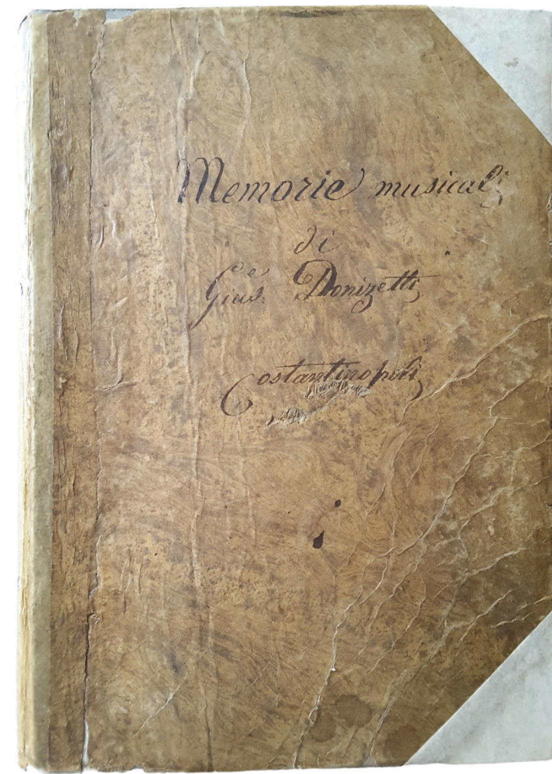
İzlerini sürdüğü kayıp sesleri, çok uzun yıllardır *Andante* okurlarına sunan değerli yazarımız Emre Aracı, 2025 yılının ilk makalesinde, Giuseppe Donizetti'nin iki asırlık defterindeki melodilerinin bir tesadüfler zinciriyle yeniden hayat bulmasını kalemi vasıtasıyla bizlere aktarıyor.

Takvimler 3 Temmuz 2018'i gösteriyordu; İstanbul'un o bunaltıcı yaz sıcakları nihayet kendini hissettirmeye başlamıştı. O gün Floransa'da da hava bir hayli sıcak ve rutubetliydi. Şehre hâkim bir tepedeki Boboli Bahçeleri'nde çiçekler eski kartpostallardaki gibi rengârenk açmıştı. 140 yıldan sonra Via Ricasoli üzerindeki tarihî mekânını o yılın Şubat ayında henüz geride bırakarak Piazza Massimo D'Azeglio'da 19. yüzyıldan kalma bir villaya taşınan Gonnelli Kitabevi'nde ise üç gün süren nadir kitap ve yazmalar müzayedesinin ikinci günü için yoğun hazırlıklar yapılıyordu. Ne de olsa Luigi Gonnelli tarafından 1875 yılında Floransa'da kurulmuş olan ve dört kuşak boyunca aynı aile tarafından yönetilen antika ve modern grafikler, haritalar, kitaplar konusunda uzmanlaşmış Gonnelli Kitabevi bir devir Gabriele D'Annunzio ve Benedetto Croce gibi önemli kültürel figürlerin de sıkça ziyaret ettiği, Floransa'nın tarihçesiyle özdeşleşmiş bir kuruluş olarak ünlenmişti. Gonnelli'de 3 Temmuz 2018, Salı günü gerçekleşen 25. müzayedenin 488. lotunda ise bilhassa ilgimi çekmiş olan oldukça enteresan bir cilt yazma yer alıyordu. *Memorie Musicali di Giuseppe Donizetti* adını taşıyan 286 sayfalık bu yazma Türkçe tercümesiyle "Giuseppe Donizetti'nin Müzik Hatıraları" başlığını taşıyordu. Bu başlıktan da anlaşılacağı üzere Donizetti Paşa'nın anılarından oluşuyordu bu kıymetli yazma. Ama bu bildiğimiz türden kaleme alınmış hatıralar değildi; bilâkis bir müzisyene yakışır tarzda çeşitli bestelerden, yarım kalmış eskizlerden, piyano redüksiyonu yapılmış törensel marşlardan oluşan bir tür müzik güncesiydi.

Eski bir kartpostalda Boboli Bahçeleri'nden Floransa'ya bakış (Emre Aracı Koleksiyonu)

O gün detaylı bir şekilde incelediğim Gonnelli'nin kataloğu bu orijinal müzik güncesini şu kelimelerle özetliyordu: "Giuseppe Donizetti tarafından Konstantinopolis'te bulunduğu yıllarda derlenen bu eser, orkestra, şan ve piyano, solo piyano ve solo çalgı için yazılmış yüzden fazla besteyi içermektedir. İlk 87 beste ardışık olarak numaralandırılmıştır. Her parçanın bir başlığı vardır ve bazen Donizetti'nin notları da bulunmaktadır. Örneğin: "Bir Emir'in naaşını mezara taşırken Türklerin söylediği ilahi. Bu melodiyi evimin penceresinin önünden geçerken Türklerden dinledikten sonra yazdım. G. Donizetti". Bu parçaların önemli bir kısmı Türk, Arnavut, Yunan gibi etnik repertuvara aittir (sirto, peşrev, şarkı gibi). Bazıları ise *Sultan Abdülmecid Marşı* gibi marşlardır. Diğerleri Avrupa geleneğinden gelen romanslar, kantatlar ve valslerdir. Kendisinden daha ünlü olan Gaetano Donizetti'nin ağabeyi Giuseppe Donizetti, 1828 yılında geldiği İstanbul ve Türkiye için önemli bir figürdür ve ölümüne kadar burada kalmıştır. Sultanlar ve halifeler nezdinde askeri müzik hocası olarak görev yapmış ve Paşa ünvanı almıştır". Esasında bu müzayededen haftalar önce haberim olmuş ve İtalya'daki Donizetti Vakfı'nı haberdar etmiştim, ancak ne yazık ki hiçbir cevap alamamıştım. Müzayede zamanı içim buruk olarak vapurla Kadıköy'e geçtim. Belki de şuurumda Donizetti'nin İstanbul anılarını, onun da aşina olduğu, tarihi yarımadanın o muazzam güzellikteki silüetine karşı yaşıyordum. Sonrasında Kadıköy'ün ara sokaklarını düşünceli bir hâlde yürürken nasıl olduysa hiç farkına varmadan yolumu kaybettim ve karşımda daha önce hiç görmemiş olduğum bir kafenin önüne geldim. Başımı kaldırıp da baktığımda adını yanlış okumamıştım; karşımdaki yeşil tabelada sadece "Donizetti" değil, "Giuseppe Donizetti" yazılıydı; daha doğrusu "Giuseppe Donizetti Coffee". Kadıköy'ün Tellalzade

Memorie Musicali di Giuseppe Donizetti
(Erol Makzume Koleksiyonu)

Sokağı'ndaki Giuseppe Donizetti Kahvesi o an bana maneviyattan bir mesaj gibi gelmişti. Aynı dakikalarda Floransa'da gerçekleşen müzadeyeye belki katılamamıştım, ama sanki o notanın bir gün karşıma çıkacağına dair, garip de olsa, sanırım en güzel mesajı almıştım. Belki daha da önemlisi buna kalbimin en derinliklerinden o anda inanıvermiştim.

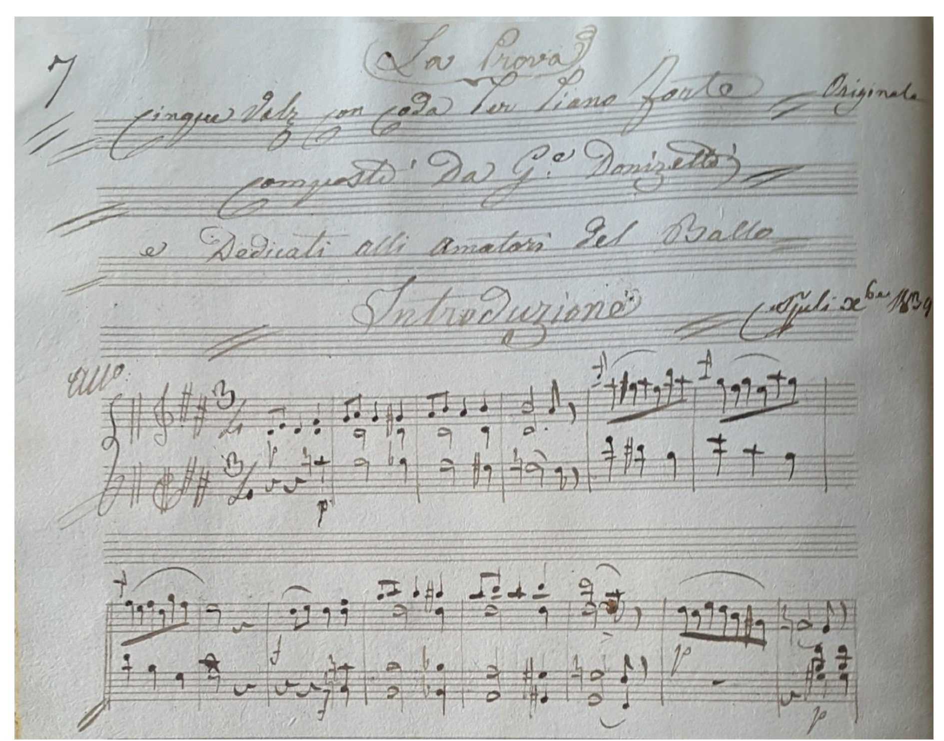
Bu hadiseden tam iki hafta sonra uzun yıllardır tanıdığım ahbabım Erol Makzume'den Floransa'da bir antikacıdan ciltli bir nota defteri satın aldığına dair haber aldığımda ise bunun asla bir tesadüf olamayacağını biliyordum. Kendisi bu ilginç nota cildini incelememi istiyordu ve nitekim birkaç ay sonra nota çalışma masamın üzerine konduğunda kapağındaki o el yazısı başlık, şuurumda çoktan hayat bulmuş bir kaligrafinin somut bir gerçeğe dönüşmüş hâlinden başka bir şey değildi: *Memorie Musicali di Giuseppe Donizetti*. Donizetti'nin Beyoğlu'nda bir devir yaşadığı Asmalı Mescid Sokağı'ndaki evinin masasında, günlük hayatının melodileriyle harmanlanmış, 345 x 240 mm ebadındaki bu defterin yıpranmış sayfalarını neredeyse iki asır sonra çevirirken müzik tarihimizin kaybolmuş parçalarını da yerli yerine koyacak olmanın heyecanını duyuyordum. Dahası onun İstanbul'una bir zaman yolculuğuna çıkmak üzereydim. Nitekim albüm 2/4 vuruşlu canlı bir sirto ile açılıyordu. Bunu kimi zaman Fransızca olarak 'Chanson Turque' açıklamasıyla belirttiği, kimi zaman ise fonetik İtalyanca ile 'Sciarki' başlığını not düştüğü Türk şarkı aranjmanları takip ediyordu. Sözsüz olarak kayda geçtiği bu eserler piyano düzenlemesi olarak notaya dökülmüştü. Derken albümün girişindeki bu oryantal karakter, hiç beklenmedik bir anda, yedinci sırada yer alan ve beş valsten oluşan görkemli bir dansa dönüşüyordu. Piyano düzenlemesiyle yer alan bu vals dizisine Donizetti *La Prova* adını vermiş ve notanın başında kendi el yazısıyla "Dedicati alli amatori delli Ballo" şeklinde belirttiği gibi

Giuseppe Donizetti İstanbul'daki hayatını bestelerinde yaşatmıştı

bu seti balo tutkunlarına ithaf etmişti. Ayrıca notaya "Cospoli Xbre 1839" olarak düştüğü tarih bu valslerin 1839 yılının Aralık ayında İstanbul'da bestelenmiş olduğunu bizlere gösterdiği kadar yazmanın tarihini tespit edebilmemiz açısından da ipucu vermiş oluyordu.

1839 Pera'nın Levanten halkı açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olarak akıllarda kalacaktı. II. Mahmud'un Haziran'daki ölümünün ardından henüz 16 yaşındaki oğlu Abdülmecid padişah olmuş, Donizetti valslerini defterine kaydetmeden sadece bir ay önce Tanzimat Fermanı olarak bilinen Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu 3 Kasım'da Gülhane Parkı'nda okunmuş ve azınlıklar dâhil, halk adalet ve eşitlik anlamında önemli haklar kazanmıştı. Donizetti'nin özgün bir valsle katkıda bulunduğu bu balo kim bilir Pera'da karnaval zamanı hangi mekânda gerçekleşmişti? Londra'da Cumartesi günleri yayımlanan haftalık *New Court Gazette*'in 15 Şubat 1840 tarihli sayısının 11. sayfasında "İstanbul'daki Balolar" başlığı altında çıkan habere bakılırsa Donizetti'nin balo tutkunlarına ithaf ettiği bu valslere talep Tanzimat'ın bu yenilikçi havasında bir hayli yüksek olmalıydı: "Bir muhabir

Donizetti'nin *La Prova* valsleri (Erol Makzume Koleksiyonu)

şöyle diyor: 'İstanbul'un yüksek sınıfları, Avrupa'nın geleneklerini giderek daha fazla benimsemeye başlıyor. Pera'daki Casino'da ve büyük siyasi şahsiyetlerin evlerinde balolar düzenleniyor. Zevki ve ihtişamıyla dikkat çeken salonlara sahip olan Sisam Prensi, yakın zamanda Sırbistan Prensi'ne görkemli bir akşam yemeği verdi, ardından bir danslı gece düzenlendi'". O devir Sisam Adası'nın Vali Prensi, Stefanaki Bey olarak bilinen, Stefan Bogoridi'ydi. Giuseppe Donizetti'nin besteleri işte böyle bir İstanbul'un yeni müziğiydi. Nitekim albümde La Prova'yı 'kibir' veya 'gösteriş' anlamında, *La Pretenzione* adı altında, beş vals ve bir coda'dan oluşan, Ocak 1840 tarihli, ikinci bir vals seti takip ediyordu.

Yazmanın sayfalarını çevirmeye devam ediyorum; valsler yerlerini tekrar peşrevlere bırakırken bu defa Donizetti'nin sözleri İtalyanca olan *Il Gondoliere (Gondolcu)* şarkısı karşıma çıkıyor. 15. sırada ise 1839 yılının Nisan ayında bestelediği ve *La Gondola* adını verdiği 'bel canto' stilinde bir başka şarkısı takip ediyor. Aynı yıl Ricordi Yayınevi'nin İtalya'da yayımladığı *La Gondola*'nın güftesini ünlü librettist Francesco Maria Piave kaleme almıştı. Ancak *La Gondola*'nın albüme verdiği 'bel canto' havası kısa sürede yerini *Dilistane Sciarkisi (Dilistan Şarkısı)*, *Bülbül Peşrevi* ve *Saat Şarkısı*'na bırakıyor. II. Mahmud'un bestesi olan *Gönlüm o şuh-i gülizar* şarkısı da bu bir hayli farklı türler içeren yazmanın ancak İstanbul'da yaratılabilecek dokusunda yer bulabilecek transkripsiyonlar arasında gözüme çarpıyor. Albümün bir başka önemi ise Donizetti'nin bu tür aranjmanlarına hibrit isimler vermekten hiç çekinmemiş olmasıydı; nitekim 38. sırada yer alan 3/4 vuruşlu *Dilistan Şarkısı*'nı Giuseppe "Polonâise turque", yani "Türk Polonezi" olarak tanımlanmıştı. *Dilistan Şarkısı* bana İngiliz oryantalist ressam John Frederick Lewis'in, Donizetti'nin ölümünden sadece bir yıl sonra, 1857'de resmettiği ve döneme

Pera tepelerinden Donizetti'nin İstanbul'u (Edward Finden, 1834)

Donizetti'nin Türk Polonezi *Dilistan Şarkısı* (Erol Makzume Koleksiyonu)

özgü gösterişli kumaşlar, zarif mobilyalar ve ince mimari detaylarla mekânın zenginliğini yakaladığı *İstanbul'da Harem Hayatı* tablosunu müziğin diliyle anlatır gibi gelmişti.

İstanbul'un yabancı diplomat aileleri de Donizetti'nin müzik güncesinde yer almışlardı. Rus Büyükelçisi Apollinariy Petrovich Boutineff'in ikinci eşi Madam Boutineff'in adı, bestelerinden birinin başlığında anılmaktaydı. *Cantata per voce di basso composta per la riacquistata salute di Madama Boutineff* adlı bu kantat, Madam Boutineff'in ciddi bir hastalık sonrası sağlığına kavuşmasına ithafen, 1840 yılı Haziran ayında bestelenmişti. Fa Majör tonalitesinde yazılmış olan eser, bas solo, koro ve orkestra için kaleme alınmıştı. Kantat, dönemin süslü ve şiirsel diline haizdi. Yazmada Madam Boutineff, eski Bizans kıyılarının yemyeşil çayırlarındaki narin bir çiçeğe benzetilirken, karanlık bir havadan etkilenip yok olmak üzereyken gökyüzünden gelen bir mucizeyle iyileşmesi için duyulan şükran dile getirilir. Eser, o çiçeğin daha da güzel goncalar açacağı temennisiyle sonlanır. Şifa ve sağlık temennileriyle dolu şükran dilekleri kadar matem havaları da yazmanın sayfalarını zaman zaman dolaşan motifler arasındadır. Gonnelli'nin kataloğunda yer aldığı ifadeyle

Ayşe Türemiş'in fırçasından Beyoğlu'ndaki Venedik Sarayı

"Bir Emir'in naaşını mezara taşırken Türklerin söylediği ilahi", dört ölçülük çok kısa bir fragman da olsa, yazmaya kaydedilmiştir. Hatta birkaç sayfa sonra da Giuseppe'nin bu defa Emir'in eşinin cenazesinde söylenen bir başka ilahiyi defterine kaydettiği görülür. Cenaze alayının Donizetti'nin evinin penceresinin önünden geçerken onun cemaatten yükselen ilahiye kulak vermesini ve bunu notaya dökmesini şuurlarda canlandırmak bile enteresan bir duygudur.

Mahmudiye ve *Mecidiye* marşlarının orijinal piyano transkripsiyonları da deftere kaydedilen yüzden fazla eser arasındadır. Bunlar müzik tarihçemizde kayda geçmiş marşlardır, ancak Sultan Abdülmecid'in 1846 yılında çıkmış olduğu 40 gün süren Rumeli vilayetleri gezisi dönüşü vesilesiyle Donizetti'nin kaleme aldığı ve sözlerini "700 kuruşluk bahşiş" karşılığında Hayri Efendi adında birinin yazdığı kantat ilk olarak bu defterde yer almaktadır. *Canzone Inno per la Sultana Madre – Valide Sultana* başlığını taşıyan şarkı ise Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Alem Valide Sultan için bestelenmiştir. Esasında tüm bunlar 19. yüzyıl İstanbul'unun yitik sesleridir. 10 Aralık 2024 Salı akşamı İtalyan Büyükelçisi Giorgio Marrapodi ve Bayan Marrapodi'nin ev sahipliğinde Beyoğlu'ndaki tarihî Venedik Sarayı'nda Cihat Aşkın ve Mina Aoki Girardelli'ye eşlik eden piyanist Çağdaş Özkan'la "Giuseppe Donizetti'nin Müzik Hatıraları"nın sayfalarını, yağmurlu bir akşamda çevirirken ve bu iki asırlık defterden melodiler yeniden hayat bulurken, sadece açıklamalı bir konsere tanık olmuyor, yıllar önce, o 3 Temmuz günü, Kadıköy'de hiç beklenmedik bir şekilde karşıma çıkan Giuseppe Donizetti'nin bana vermiş olduğu sözü tuttuğuna da şükrediyordum…

Emre Aracı'nın Andante'deki geçmiş yazılarının tamamına www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz.